

VALSTYBĖS SUVERENITETO KATEGORIJA TARPSISTEMINĖS SĄVEIKOS SRITYJE: KONSTITUCINIO TAPATUMO ALTERNATYVA AR JO ESMINIS ELEMENTAS?

Egidijus Jarašiūnas

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

El. paštas: jarasiunas.egidijus@gmail.com

Santrauka. Nors valstybės narės dalyvavimą Europos Sąjungoje pirmiausia grindžia savo konstitucijomis, tačiau kartu į europinės integracijos procesą galima žvelgti ir kaip į konstitucinį iššūkį. Iki „konstitucinio tapatumo“ kategorijos iškilimo konstitucinių teismų jurisprudencijoje dominavo „valstybės suvereniteto“ sąvoka kaip dalyvavimo Europos Sąjungoje matas, leidžiantis užtikrinti pusiausvyrą tarp nacionalinės ir Europos Sąjungos teisinių sistemų bei fiksuojantis konstitucines integracijos ribas. Kai kurie autoriai, rašantys apie „konstitucinio tapatumo“ kategorijos vartojimo aktualijas, ją traktuoja kaip modernesnę „suvereniteto“ alternatyvą tarpsisteminės sąveikos srityje. Tai kiek vienpusis požiūris, „valstybės suverenitetas“ suvoktinas kaip vienas pagrindinių „konstitucinio tapatumo“ elementų, o ne mažiau vykęs konstitucinio tapatumo pirmtakas ar pakaitalas. Tokį vertinimą patvirtina ir ne vienos Europos Sąjungos valstybės narės konstitucinės jurisprudencijos tarpsisteminės sąveikos klausimais pavyzdžiai. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išryškėję konstitucinio tapatumo kaip ypatingai saugomo nuo keitimo konstitucinių principų ir nuostatų, tarp kurių yra ir valstybės nepriklausomybė, koncepcijos kontūrai negalės nedaryti įtakos ir Lietuvos dalyvavimo europinėje integracijoje oficialiai konstitucinei doktrinai. Tai įprasmina dviejų konstitucinių kategorijų vartojimo nacionalinės ir Europos Sąjungos teisinių sistemų sąveikos srityje problemų nagrinėjimą.

Reikšminiai žodžiai: Konstitucija, konstitucinis tapatumas, valstybės nepriklausomybė, suverenitetas, nacionalinės ir Europos Sąjungos teisinių sistemų santykiai.

Įvadas

„Kodėl staiga konstitucinis tapatumas yra svarbus: pasakojimas apie drąsias valstybes, stiprią sąjungą ir suvereniteto nuosmukį“¹, „Suvereniteta – lauk, konstitucinį tapatumą – vidun: pagrindinės ginčų sritys Europos Sąjungoje“², „Suverenitetas prarastas, konstitucinis tapatumas atgautas“³ ir pan. Tai tik keli iš ilgesnio sąrašo moksliniuose žurnaluose ar leidiniuose pasirodžiusių straipsnių, nagrinėjančių nacionalinių konstitucinių sistemų ir ES teisės sąveikos problemas, pavadinimai. Jie atspindi vieną tendenciją: aptariamoje srityje „valstybės suverenitetas“ praranda reikšmę, traukiasi į šalį, šią kategoriją keičia modernesnė, labiau atitinkanti laiko dvasią ir integracijos aktualijas „konstitucinio tapatumo“ sąvoka. Ir daroma atitinkama išvada, kad suvereniteto sąvoka, ilgą laiką buvusi matu, atsižvelgiant į kurį konstitucinėje teisėje buvo vertinami įvairūs integracijos proceso aspektai, „regis, pasitraukė į antrą planą, užleisdama vietą tapatumo sąvokai <...>“⁴. Toks teisinio diskurso pasikeitimas aiškinamas globalizacijos (nagrinėjamu atveju reiškiamos per Europos integracijos realijas) poveikio reikšmės pripažinimu. Konstitucinių teismų sprendimuose europinės integracijos klausimais konstitucinis tapatumas tapo nuolat pasitelkiama kategorija, brėžianti minėtos integracijos ribas ir padedanti užtikrinti teisinių sistemų pusiausvyrą.

Teigiama, kad XXI a. pradžios valstybės gyvena labai pasikeitusioje tikrovėje, todėl klasikinė valstybės suvereniteto samprata, reiškusi aukš-

¹ Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcoberro Llivina, „Why Constitutional Identity Suddenly Matters: A Tale of Brave States, a Mighty Union and the Decline of Sovereignty“, iš *National Constitutional Identity and European Integration*, Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcoberro Llivina (Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2013), 4.

² Miodrag Jovanovic, „Sovereignty out, Constitutional Identity in: the „Core areas“ Controversy in the European Union“, *Acta Juridica Hungaria* 56, 4 (2015): 2.

³ Roberto Toniatti, „Sovereignty lost, constitutional identity regained“, iš *National Constitutional Identity and European Integration*, Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcoberro Llivina (Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2013), 49.

⁴ Gaëlle Marti, „Ce que l'Union européenne fait à l'État. Recherches sur l'incidence de l'appartenance à l'Union européenne sur les États-Nations“, *Civitas Europa* 38, 1 (2017): 321, <https://www.cairn.info/revue-civitas-europa-2017-1-317.htm>.

čiausią ir neribotą valdžią tiek valstybės vidaus, tiek išoriniuose santykiuose, – tik teorinė schema, bet ne šiandienos tikrovė. Pagarba asmens pagrindinėms teisėms, valstybių lygiateisiškumas ir tarptautinės teisės principai saisto valstybę, kuri šių imperatyvų negali ignoruoti. Suvereniteto, jeigu jį priskirtume teisės sričiai, suabsoliutinimas šiais laikais reikštų kitų modernaus teisinio pasaulio elementų paneigimą.

Valstybių tarpusavio priklausomybės stiprėjimas, naujų regioninių darinių iškilimas negali nedaryti įtakos šiuolaikinei suvereniteto sampratai, neatsiejamai nuo teisinio konteksto pokyčių. Valstybei būdingų įgaliojimų delegavimas Europos Sąjungai, ES teisės taikymo valstybėje narėje problemos – viena iš konstitucinės justicijos institucijų veiklos problemiškos sričių, kurioje, ieškant sprendimo, negalima apeiti suvereniteto klausimo. Suverenitetas ir toliau lieka neatimama valstybės savybe, leidžiančia ją išskirti iš kitų tarptautinių santykių subjektų. Europos Sąjungos Teisingumo Teismui suformulavus ES teisės absoliučios pirmenybės principą, nacionaliniai konstituciniai teismai, siekdami tarpsisteminės pusiausvyros, ne kartą ginčijo šio principo reikšmę, „jį priešpriešindami valstybės suvereniteto principui“⁵.

Iš tiesų konstitucinių teismų jurisprudencijoje vis dažniau vartojama „konstitucinio tapatumo“ sąvoka⁶, kurios įsitvirtinimas siejamas tiek su europinės integracijos poveikiu konstitucinei teisei, taip pat su ES pirminės teisės ekvivalentiška kategorija „nacionaliniu tapatumu, neatsiejamu nuo valstybių narių pagrindinių politinių bei konstitucinių struktūrų“. Skirtingų teisinių sistemų žodyno suartėjimas laikomas prielaida ne tik teisminiam dialogui, bet ir susikalbėjimui. Konstitucinis tapatumas – konstituciniai principai ir nuostatos, išreiškiančios konstitucijos sistemos esmę ir sudarančios ypatingai

⁵ Sébastien Martin, „L'identité de l'État dans l'Union européenne entre „identité nationale“ et „identité constitutionnelle““, *Revue française de droit constitutionnel* 91, 3 (2012): 14, <https://www.cairn.info/revue-francaise-de-droit-constitutionnel-2012-3-page-13.htm>.

⁶ Apie konstitucinį tapatumą plačiau žr. François-Xavier Millet, *L'Union européenne et l'identité constitutionnelle des États membres* (Paris: L.G.D.J., 2013); Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcobarro Llivina, *National Constitutional Identity and European Integration* (Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2013); Elke Cloots, *National Identity in EU Law* (Oxford: Oxford University Press, 2015); Marthe Fatin-Rouge Stéfanini, Anne Levade, Valérie Michel, Rostane Mehdi, *L'identité à la croisée des États et de l'Europe. Quel sens, quelles fonctions?* (Bruxelles: Bruylant, 2015).

saugomą konstitucinį branduolį. Ar šio branduolio iškilimas reiškia suvereniteto pasitraukimą? Valstybės nepriklausomybė buvo ir lieka esminiu jos požymiu, todėl logiška būtų manyti, kad valstybės konstitucinis tapatumas be šio elemento visados bus nevisiškas. Todėl ir teisinio diskurso pokyčiai vertintini ne tiek matant suvereniteto nustūmimą į pašalį, kiek laikant jo pripažinimą esminiu valstybės konstitucinio tapatumo elementu.

Valstybės savo narystę ES pirmiausia grindžia savo konstitucijomis. Lietuvos valstybei įsijungus į eurointegracinius procesus, taip pat teko ieškoti adekvataus konstitucinio atsako į integracijos iššūkius. Stojimo epochoje daug diskutuota, ar valstybės institucijų kompetencijos pardavimas nepažeis valstybės nepriklausomybės. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, aukščiausioje šalies teisėje, viena vertus, įtvirtintas pamatinis ir nekeičiamas valstybės nepriklausomybės (suvereniteto) principas, ir, kita vertus, konstituciniame reguliavime įtvirtintas geopolitinės orientacijos principas, kurio sudėtinis elementas – narystė Europos Sąjungoje. Suderinti šiuos imperatyvus – konstitucinės jurisprudencijos uždavinys.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. ir 2012 m. liepos 11 d. bei 2020 m. liepos 30 d. nutarimuose⁷ išplėtojo *konstitucinių pataisų materialinių apribojimų* koncepciją, lemiančią ypatingai saugomo konstitucinio branduolio kaip konstitucijos esmės apsaugą. Tuo pačiu tai ir konstitucinio tapatumo kategorijos pripažinimas. Šio itin saugomo konstitucinio branduolio ašis – trys nepakeičiami pamatiniai konstituciniai principai: nepriklausomybė, demokratija ir prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis. Lietuviškoje konstitucinėje jurisprudencijoje valstybės suverenitetas atsiduria centre, apie kurį formuojamos konstitucijos „laikančiosios konstrukcijos“, tarp jų ir geopolitinės orientacijos principas, kurio sudėtinė dalis – dalyvavimas europinėje integracijoje. Tokia koncepcija negali neturėti reikšmės plėtojant Lietuvos teisinės sistemos santykių

⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e404190084f311e3aba3d2563f167b94>; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/d9b63dd008f011e4adf3c8c5d7681e73>; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/886fc5d0d24e11eaabd5b5599dd4eebe>.

su ES teise konstitucinio modelio sampratą. Taip valstybės suvereniteto ir konstitucinio tapatumo kategorijų santykiai tampa aktualiais ir lietuviškai teisinei minčiai bei praktikai.

Suvereniteto klausimai nagrinėjami nuo XVI amžiaus, teisinių darbų (tiek konstitucionalistų, tiek tarptautinės teisės atstovų) sąrašas išspūdingas. Suvereniteto sampratos pokyčiai globalizacijos amžiuje – šiandienės mokslinės doktrinos dalis⁸. Lietuvoje didžiuojamės klasika laikomu suvereniteto klausimus nagrinėjančiu Mykolo Römerio veikalu⁹. Tiesa, dabartinės suvereniteto sampratos aspektus tiriančių darbų sąrašas kuklus¹⁰. O konstitucinio tapatumo problemų Lietuvoje nagrinėjimas tik prasideda¹¹, todėl nieko stebėtino, kad valstybės suvereniteto ir konstitucinio tapatumo santykių ar „persidengimo“ klausimai tik paminėti, jų plačiau neanalizuojant.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, ar nacionalinės konstitucijos ir ES teisės sąveikos srityje suverenitetą pakeitė „modernesnė“ konstitucinio tapatumo koncepcija, ar vis dėlto suverenitetas traktuotinas kaip esminis konstitucinio tapatumo elementas.

⁸ Paminėsiu tik keletą iš jų: Bertrand Badie, *Un monde sans souveraineté. Les États entre ruse et responsabilité* (Paris: Fayard, 1999); Joseph A. Camilleri, Jim Falk, *End of Sovereignty?: The Politics of Shrinking and Fragmenting World* (Aldershot: Edward Elgar Publishing, 1992); Florence Chaltiel, *La souveraineté de l'État et l'Union européenne, l'exemple français* (Paris: L.G.D.J., 2000); Neil Walker, *Sovereignty in Transition* (Oxford: Hart Publishing, 2006); Dieter Grimm, *Souveränität: Herkunft und Zukunft eines Schlüsselbegriffs* (Berlin: Berlin University Press, 2009); Dieter Grimm, *Sovereignty. The Origin and Future of a Political and Legal Concept* (New York: Columbia University Press, 2015).

⁹ Mykolas Römeris, *Suverenitetas* (Vilnius: Pradai, 1995).

¹⁰ Žr. Irmantas Jarukaitis, *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: Konstituciniai narystės pagrindai* (Vilnius: Justitia, 2011), 163–188; Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 189–200; Dainius Žalimas, *Lietuvos Respublikos atkūrimas: Pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę* (Vilnius: Rosma, 1997), 20–27.

¹¹ Dainius Žalimas, „Amžinosios nuostatos – demokratinės santvarkos ir konstitucinės tapatybės garantija“, *Konstitucinė jurisprudencija* 38, 2 (2015): 324–329; Dainius Žalimas, „Lietuvos konstitucinės tapatybės ir žmogaus teisių apsaugos sąveika“, *Jurisprudencija* 24, 1 (2017): 35–49; Egidijus Jarašiūnas, „Konstitucinis tapatumas: sąvokos vartojimo prasmingumas“, *Jurisprudencija* 26, 1 (2019): 6–39; Egidijus Jarašiūnas, „L'identité constitutionnelle et l'adhésion à part entière d'un État à l'Union européenne dans la jurisprudence constitutionnelle lituanienne“, iš *Profesor Marek Safjan znany i neznany. Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin* (Warszawa: Beck, 2020), 179–190.

Nagrinėtini klausimai: valstybės suvereniteto sąvoka ir jos pokyčiai šiuolaikinėje konstitucinėje jurisprudencijoje, konstitucinio tapatumo kategorijos iškilimas ir jos sąveika su valstybės suverenitetu. Nagrinėjant šiuos klausimus, teks išsiaiškinti abiejų kategorijų vartojimą ir jų potencialą tarp sisteminių santykių nagrinėjimui.

Tyrimo objektas – mokslinė doktrina ir konstitucinių teismų jurisprudencija minėtais klausimais. Tyrime taikomi įvairūs teisinio tyrimo metodai – nuo teisės aktų nuostatų analizės iki lyginamojo metodo.

Toks šio tyrimo paieškų kelias. Pradėtina nuo bendresnių dalykų.

1. Trumpai apie suvereniteto koncepcijos raidą ir jos konstitucinį įtvirtinimą

Suverenitetas kaip demokratija, žmogaus prigimtinės teisės, valdžių padalijimas, lygios teisės – viena didžiųjų konstitucionalizmo idėjų. Ji apibūdinama kaip „tipiškas viešosios teisės „principų principas“¹². Klasikiniu laikomas valstybės sampratoje suverenitetas ir valstybė neatskiriami, jis išreiškia valstybės aukščiausią valdžią.

Suverenitetas kaip valstybės aukščiausioji valdžia nagrinėjamas dviem aspektais: vidiniu ir išoriniu¹³. *Vidiniu* (t. y. šalies viduje) aspektu suverenitetas reiškia, kad valstybei priklauso aukščiausioji valdžia, kad *virš jos nėra aukštesnės valdžios*. Valstybės valdžia – teisės šaltinis, ji privaloma visiems šalies gyventojams. Tai ypatinga valdžia, nes tik valstybė gali naudoti prievartą, tai universali valdžia – ji pati nusistato, kokius santykius ir kaip reguliuos, kaip taikys savo valdžią. *Išoriniu* (t. y. valstybės išorės santykiuose)

¹² Olivier Beaud, „Le Conseil constitutionnel sur la souveraineté et ses approximations“, *Jus Politicum* 21 (2018), <http://juspoliticum.com/article/Le-Conseil-constitutionnel-sur-la-souverainete-et-ses-approximations-1238.html>.

¹³ Iš esmės toks suvereniteto nagrinėjimas atitinka suvereniteto sampratą negatyviąja ir pozityviąja prasme. Valstybės suverenitetas negatyviąja prasme reiškia „bet kokios išorinės priklausomybės ir bet kokių vidinių kliudymų nebuvimą“, o pozityviąja prasme – „aukščiausią valstybės galios pobūdį ir šitą galią“ (žr. Pierre Avril, Jean Gicquel, *Droit constitutionnel. Lexique*, 4e édition (Paris: PUF, 1992), 120).

aspektu suverenitetas reiškia *valstybės nepriklausomybę nuo* kitų valstybių. Ją saisto jos pačios sudarytos sutartys (jas valstybė sudaro laisva valia, tokią pat valia gali jas nutraukti). Suverenitetui pripažįstamos tokios savybės kaip vieningumas, nedalumas ir neatimamumas.

Suverenitetas – esminė valstybės savybė. Kartu pabrėžtina, kad valstybė – tautos kūrinys, kad tauta – valstybės valdžios šaltinis ir pagrindas. Susiduriame su tautos arba nacionalinio suvereniteto kategorijomis. Valstybės suverenitetas ir tautos suverenitetas – susijusios sąvokos. Tautos suverenitetas reiškia, kad šalyje valdžios subjektas yra tauta¹⁴, kuri yra tikroji ir vienintelė valstybės kūrėja. Valstybės ir tautos suvereniteto sąvokų negalima priešpriešinti, jos dera viena su kita: tauta kaip suverenas jai priklausantis suverenas galias išreiškia per nepriklausomą valstybę.

Nors suverenitetas – neatsiejama valstybės savybė, tačiau konstitucinių aktų nuostatose jis įtvirtintas labai nevienodai.

Vienur jis pabrėžtinai akcentuojamas: „Čekijos Respublika yra suvereni, vientisa ir demokratinė teisinė valstybė, sukurta pagarbos žmogaus ir piliečio teisėms bei laisvėms pagrindais“ (Čekijos Konstitucijos 1 str. 1 d.); „Estija yra nepriklausoma ir suvereni demokratinė respublika, kurios aukščiausia galia priklauso tautai. Estijos nepriklausomybė ir suverenitetas yra amžini ir neatimami“ (Estijos Konstitucijos 1 str.); „Portugalija yra suvereni respublika, pagrįsta asmens orumu, žmonių valia ir skirta sukurti laisvą, teisingą ir solidarią visuomenę“ (Portugalijos Konstitucijos 1 str.).

Kitose konstitucijose kalbama apie nacionalinę (tautos, liaudies) suverenitetą kaip valdžios šaltinį, valstybės suverenumą laikant savaime suprantamu dalyku. Antai Italijos Konstitucijos 1 str. skelbiama, kad Italija – demokratinė respublika, pagrįsta darbu, kad suverenitetas priklauso liaudžiai, kuri jį įgyvendina Konstitucijoje nustatytais formomis ir neperžengdama nustatytų ribų. Ispanijos Konstitucijos 1 str. 2 d. tiesiogiai nustato: „Nacionalinis suverenitetas priklauso valstybės valdžios šaltiniui – Ispanijos liaudžiai“.

Ir konstitucinių nuostatų, skirtų suvereniteto klausimams, skaičius labai nevienodas. Jei Prancūzijos Konstitucijoje suverenitetui skirtas visas

¹⁴ Šiuo požiūriu įsimintina 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 3 str. suformuluota maksima: „Suvereniteto principas glūdi tautoje. Jokia korporacija, joks asmuo negali vykdyti valdžios, kuri aiškiai nekyla iš tautos“.

pirmas skirsnis „Apie suverenitetą“, tai rasime konstitucijų, kuriose jis tiesiogiai neminimas. Tačiau toks nepaminėjimas nereiškia, kad ta konstitucija nesaugo valstybės nepriklausomybės ar tautos valdžios, prireikus suverenitetas nesunkiai išvedamas iš konstitucinių fragmentų ar visuminio konstitucinio reguliavimo. Vieno ar kito konstitucinio elemento tiesioginį išryškinimą lemia konstitucijos rengimo ir priėmimo istorinės aplinkybės, teisinės doktrinos „mados“, konstitucinio teksto kūrėjų siekiai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 str. skelbia: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“. Valstybės nepriklausomybė – pirmas valstybės požymis. Nurodytina, kad Lietuvos valstybingumo atkūrimo realijos lėmė termino „nepriklausomybė“, bet ne „valstybės suvereniteto“ įsitvirtinimą¹⁵, nors „Tautos suvereniteto“ sąvokos vartojimas problemų nekėlė. Kalbant apie terminų vartojimą, reikėtų sutikti, kad „nepriklausomybė“ apibūdina principinį valstybės, kaip subjekto, buvimą (egzistenciją) šalia kitų lygiaverčių subjektų¹⁶, o sąvoka „valstybės suverenitetas“ vartojama siekiant pabrėžti valstybės savarankiškumą priimant politinius konstitucinius sprendimus ir juos įgyvendinant.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nepriklausomybė minima keliolika kartų (pradedant preambule, kurioje minima prigimtinė žmogaus ir Tautos teisė laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, baigiant Konstitucijos 148 str.). Akcentuotinos pirmojo mūsų Konstitucijos skirsnio straipsnių nuostatos, vienaip ar kitaip susijusios su valstybės nepriklausomybe ar tautos suverenitetu: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai“ (2 str.), „Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių. Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“ (3 str.), „Aukščiausių suverenių galių Tauta vykdo tiesio-

¹⁵ Beje, ir tarptautinės teisės veikaluose galima rasti pastebėjimą, jog jeigu valstybė suvereni, tai reiškia, kad ji „yra nepriklausoma, t. y. ji nėra pavaldi jokiai kitai valstybei. Būtų kur kas geriau, jeigu žodis „suverenitetas“ būtų pakeistas žodžiu „nepriklausomybė““ (žr. Michael Akehurst, Peter Malanczuk, *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 2000), 44).

¹⁶ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas* (Vilnius: TIC, 2005), 143.

giai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“ (4 str.) ir t. t. Šiuolaikinė konstitucija suprantama kaip neatsiejama konstitucinio akto nuostatų ir jas aiškinančios konstitucinės jurisprudencijos jungtis. Konstitucinio Teismo aktuose analizuoti tik kai kurie valstybės nepriklausomybės principo aspektai (pvz., tai nepakeičiamas pamatinis konstitucinis principas, turintis „virškonstitucinę galią“), tačiau jo turinys, išskyrus nuorodą, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma, savarankiška valstybė, detaliau neatskleistas.

Valstybė – istorinis reiškinys. Todėl ir suvereniteto sampratos pokyčių negalima atsieti nuo politinio ir teisinio konteksto kaitos. Dar XVI a. prancūzų teisininkas Jean Bodin, pasiūlęs šią sąvoką, teigė, kad suverenitetas yra „nuolatinė ir absoliuti Respublikos galia, kurią lotynai vadino *Majestatem*“¹⁷. Jis ieškojo naujo pamato monarcho valdžiai pagrįsti, nes dieviškos teisės religinių karų kontekste jau neužteko. Suverenitetas – absoliutas, sukurtas pagal požiūrį „viskas arba nieko“, tai tam tikrame teritoriniame darinyje esanti aukščiausia ir neribota sprendimų priėmimo valdžia. Suverenitetas buvo suvokiamas per valdovo teises (teisė vykdyti teisingumą, skelbti karą ir sudaryti taikos sutartis, rinkti mokesčius ir t. t.).

Svarbus suvereniteto suvokimo etapas pradedamas 1648 m. Vestfalijos sutartimis, kuriomis „pripažintas visiškas valstybės suverenitetas jos teritorijoje“¹⁸. Tai reiškė, kad valstybei priklauso politinės valdžios monopolis tam tikroje teritorijoje. Kitas žingsnis – monarcho kaip valdžios šaltinio pakeitimas tauta. Naujos koncepcijos esmė išreikšta 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje: „Suvereniteto principas iš esmės glūdi tautoje. Jokia korporacija, joks asmuo negali vykdyti valdžios, kuri aiškiai nekyla iš tautos“.

XIX–XX a. pradžios teisiniam diskursui būdingas valstybės galios suverenumo pabrėžimas (Georg Jellinek, Raymond Carré de Malberg). Antai R. Carré de Malberg, išskirdamas įvairias suvereniteto sampratas, pirmiausia kalba apie suverenitetą kaip skiriamąjį valstybės požymį. Jam

¹⁷ Jean Bodin, *Les Six Livres de la République* (1576), 125, https://fr.wikisource.org/wiki/Les_Six_Livres_de_la_République/19.

¹⁸ Michel Pâques, „Mondialisation et déclin de l'État“, *ORBI* (2007): 2, <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/72323/1/158-MondialisationetdeclindelapuissancedeEtat%282%29.pdf>.

suverenitetas pirmiausia yra valstybės kaip visuomenės organizacijos kokybė, kitaip sakant, tai, kas leidžia valstybę laikyti valstybe, suvokiama per jos skirtingumą tiek nuo infravalstybinių, tiek nuo tarptautinių organizacijų. Šiems autoriams valstybė – vienintelis teisės šaltinis, taigi ji neribota, nebent pat valstybė savo valia nusistatytų valdžios ribas. Valstybės savęs apribojimo idėja visiškai derėjo su teisinio pozityvizmo doktrina. Pasak G. Jellinek, valstybė disponuoja „kompetencija nustatyti savo kompetenciją“, tai tarsi suvereniteto kvintesencija. Valstybės, kaip visaverčio ir svarbiausio tarptautinių santykių dalyvio, statuso pripažinimas lėmė suvereniteto kategorijos svarbą. Tų laikų tarptautinėje arenoje „suvereniteto sąvoka buvo kažkas panašaus į aukso standartą“¹⁹.

Požiūrį į valstybės suverenitetą po II pasaulinio karo esmingai keitė vis stiprėjantis judėjimas už žmogaus teises. Valstybės prasmingumas grindžiamas šių teisių užtikrinimu. Prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio pripažinimas reiškė valstybės pareigą konstituciškai įtvirtinti šias teises. Šios teisės ir laisvės suvoktos kaip brėžiančios valstybės valdžios veikimo ribas, jas valstybė privalo gerbti ir užtikrinti jų apsaugą. Sparčiai formavosi humanitarinė tarptautinė teisė, tarptautiniai mechanizmai savo ruožtu vertė valstybės plėtoti priemones, užtikrinančias asmens teisių apsaugą. Pabrėžtinai ir tarptautinės teisės apskritai poveikio išaugimas, tarptautinių organizacijų reikšmės didėjimas. Atsiranda Jungtinės Tautos, Pasaulio prekybos organizacija, Europos Bendrijos (vėliau – ES), Mercosur, Afrikos Sąjunga ir t. t. Tarptautinės teisės principų, valstybių priimtų įsipareigojimų laikymasis tampa privalomu imperatyvu.

Todėl suvereniteto, kuris pirmiausia reiškė pirminę ir aukščiausiąją valdžią (jos valstybei niekas nedeleguoja, ji pati nusistato valdžios ribas, valstybėje nėra valdžios, viršesnės už ją), charakteristiką papildė nauji aspektai. Aiškinantis, ką reiškia suverenitetas, teko pridurti ir tai, kad tai – teisės valdžia, kad valstybė – ne vien jėga, galinti daryti, ką nori, bet valdžia, grindžiama teise. Todėl žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių paneigimas, kaip ir nepagarba tarptautinei teisei, grindžiamai valstybių lygybe, negali būti

¹⁹ Michael Milde, „Contemporary State Sovereignty under the Microscope“, *University of Toronto Law Journal* 52, 2 (2002): 275.

laikomi suvereniteto raiška. Kitaip suverenitetas iš teisės kategorijos virstų jėga ir ne teise grindžiamos valdžios pripažinimu.

XX a. pabaigoje vis labiau išryškėjo globalizacijos poveikis. Tarp naujos tikrovės „pagrindinių bruožų yra valstybių, visuomenių, ekonomikų tarpusavio sąsaja ir tarpusavio priklausomybė“²⁰. Regime vis glaudesnius santykius tarp valstybių, auga tarpvalstybinių organizacijų reikšmė, formuojasi ir vis reikšmingesniais tampa regioniniai susivienijimai. Sėkmingos regiono integracijos pavyzdys – Europos Sąjunga. Dabartinei ES ir nacionalinių teisinių sistemų sąveikai būdingi vis intensyvesni ryšiai. Kita vertus, ES plėtra, valstybės narės įgaliojimų perdavimas ES, teisinės „uniformizacijos“ potenciali grėsmė verčia galvoti apie būtinus valstybiškai organizuotos bendruomenės apsaugos instrumentus. Teisinės tikrovės pokyčiai verčia galvoti apie naujus ar atnaujintus teisinius instrumentus, kurie padėtų užtikrinti Sutartyse įtvirtintą nacionalinės ir ES teisės pusiausvyrą.

Valstybei narystė Europos Sąjungoje daro didžiulį poveikį, tuo labiau, kad ji perdavė nemenką dalį valstybei būdingų įgaliojimų supranacionaliniam dariniui; valstybėje greta nacionalinės teisės normų funkcionuoja ir ES teisės normos. Todėl doktrinoje, nors niekas oficialiai neginčija ES valstybių suverenumo, neretai tvirtinama, kad jų suverenitetas „sumenko“, taip pat darant bendresnę išvadą, kad šiuolaikinis pasaulis itin pasikeitęs ir valstybė XXI a. jau visai nebe tokia, nei buvo anksčiau. Teigiama, kad dogmomis laikyti jos bruožai, ypač suverenitetas, jau praeityje, kad tikrovė tiek pasikeitė, jog tenka diskutuoti iš naujo dėl tokių klausimų, kaip kad suvereniteto absoliutumas ar reliatyvumas, dalomumas ar nedalomumas, suvereniteto priklausymo ir jo įgyvendinimo neatskiriamumas ar skiriamumas. Net siūloma, įvertinus šiais laikais iškilusių supranacionalinių darinių ir kitų reiškinių, mažinančių valstybės valdžios reikšmę (tuo pačiu ir valstybės suvereniteto „koncepcijos reikšmės palaispnišką sumenkėjimą ir nykimą“²¹), atsisakyti šios kategorijos ar ją esmingai pakeisti.

²⁰ Mauricio Almeida Prado, „Regards croisés sur les projets de règles relatifs à la théorie de l'imprévision en Europe“, *Revue internationale de droit comparé* 62, 4 (2010): 864.

²¹ Martin Loughlin, „The Erosion of Sovereignty“, *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2 (2016), https://www.elevenjournals.com/tijdschrift/rechtsfilosofieentheorie/2016/2/NJLP_2016_045_002_005.

Dabartiniai laikai neretai įvardijami kaip „epocha, kurią žymi tendencinga nacionalinių valstybių suvereniteto erozija“²². Ypač tai akivaizdu kalbant apie suverenitetą materialiaja prasme: vis daugiau ir daugiau valstybei būdingų įgaliojimų sričių patikima Europos Sąjungai (nuo pinigų, mokesčių iki teisingumo vykdymo). Šiose srityse valstybės atsisakė individualios sprendimų priėmimo galios, dar daugiau, pagal ES sutartis atsirado sritys, kuriose sprendimai priimami kvalifikuota valstybių atstovų balsų dauguma, be to, vis daugiau valstybių vidaus gyvenimui reikšmingų sprendimų priima supranacionalinės institucijos (pvz., Europos komisija ar Europos centrinis bankas ir pan.). Pakito ir valstybių narių teritorinio suvereniteto samprata, nes greta valstybių teritorijų atsiranda naujos erdvės ar zonos (pvz., Šengeno erdvė, euro zona ir pan.), veikiančios pagal savas taisykles. Tai tarsi patvirtinimas, kad nors suverenitetas formaliąja prasme (kaip kompetencija nustatyti kompetenciją) išlieka valstybės rankose, principo turinys pakitęs.

Ieškant atsakymų į tokius klausimus, reikėtų prisiminti sąvokos istoriją, kuri patvirtina du dalykus: suvereniteto sąvokos polisemiškumą ir galėjimą šią sąvoką adaptuoti pasikeitusiai tikrovei.

Suverenitetas – sąvoka, išreiškianti valstybinio būvio esmę. Šiandienėse diskusijose apie suvereniteto esmę pripažįstama, kad dabarties sąlygomis valstybiškai organizuotos bendruomenės linkusios perduoti ar patikėti tam tikras kompetencijas supranacionalinėms organizacijoms. „Štai kodėl, atrodo, kad dabartinės valstybės suverenitetas turėtų būti apibrėžiamas paprasčiausiai kaip valstybės gebėjimas nustatyti savo kompetenciją“²³.

Europinės integracijos kontekste aktualus suvereniteto ribų klausimas. Jeigu valstybės perduoda ES savo institucijų kompetenciją ir jų sulig kiekvienu integracijos etapu vis daugiau tenka ES (logiška, kad jų vis mažiau ir mažiau lieka nacionalinei valdžiai), suprantamas noras žinoti, kur yra tas slenkstis ar ta riba, kurią peržengusi valstybė nustos būti suverenia vals-

²² Catherine Colliot-Thélène, „Les masques de la souveraineté“, *Jus politicum* 8 (2012): 2, <http://juspoliticum.com/article/les-marques-de-la-souverainete-550.html>.

²³ Remigiusz Chęćinski, Alexandre Departout, Timoteusz Mądry, „La souveraineté ou les souverainetés? Réflexions sur les relations entre souveraineté de l'État et la souveraineté de la nation“, *Adam Mickiewicz University Law Review* 2 (2013): 237, [bwmeta1.element.ajs-doi-10_14746_ppuam_2013_2_18](https://doi.org/10.14746_ppuam_2013_2_18).

tybe. Kai kurie autoriai atsakymą randa tarptautinės bendruomenės, kitų valstybių požiūryje, t. y. „kitais žodžiais, suverenaus subjekto – valstybės identifikavimas priklauso kitiems suvereniems subjektams – kitoms valstybėms. „Kai Europos Sąjunga, o ne valstybės narės, bus suvokiama kaip vienas betarpiškas suverenus subjektas, slenkstis bus peržengtas“²⁴.

Visus šiuos ginčus, nežiūrint to, kaip ir kokie aspektai nagrinėjami, iš esmės galima laikyti mūsų laikų valstybės suvereniteto ir europinės integracijos realijų suderinimo formulės paieškomis. Tas paieškas sunkina pačios ES, su kuria susiduria valstybės, unikalumas. Visos istorinės analogijos paviršutinės ir atrankinio pobūdžio. Viena vertus, sutinkama, kad Europos integracija yra laispiškas, didėjantis, eksperimentinis ir atviras procesas, kita vertus, pripažįstama ir tai, kad šio „proceso galutinis tikslas nežinomas ir patiems to proceso veikėjams – valstybėms narėms, *die Herren der Verträge*, kurios kontroliuoja jį“²⁵. Todėl mokslinių tyrimų srityje yra didelė tikimybė, kad kaž kurios aktualios tendencijos bus pernelyg sureikšmintos, o kitos dėl tam tikrų veiksmių nuvertintos, taigi ir siūloma santykių koncepcija neatitiks tikrovės iššūkių.

Jens Bartelson nurodo, kad šiuolaikinėje tarptautinių santykių teorijoje ginčijamasi dėl valstybės suvereniteto svarbos kintančiame pasaulyje ir kad į šį klausimą pateikiami du atsakymai. Pagal pirmą požiūrį suvereni valstybė vargiai ar išliks politinės valdžios ir visuomenės gyvenimo centru, nes iškylančios naujos valdžios struktūros nustelbs nacionalines, taigi neliks vidaus ir tarptautinės sričių skirtumų. Todėl suvereniteto koncepcija – tik kliuvinyš naujai tikrovei suprasti, jos reikia atsisakyti ar ją iš esmės peržiūrėti. Pagal antrą požiūrį suvereni valstybė, regis, turėtų ir toliau likti svarbia politinės valdžios ir visuomenės struktūra, o tos naujos koncepcijos tik patvirtina suvereniteto kategorijos teorinį ir praktinį patvarumą, ši koncepcija turėtų išsaugoti savo aiškinamąją ir norminę reikšmę²⁶.

²⁴ Žr., pavyzdžiui, Louis Favoreu et al., *Droit constitutionnel*, 13e édition (Paris: Dalloz, 2010), 40.

²⁵ Roberto Toniatti, „Sovereignty lost, constitutional identity regained“, iš *National Constitutional Identity and European Integration*, Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcoberro Llivina (Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2013), 52.

²⁶ Žr. Jens Bartelson, „The Concept of Sovereignty Revisited“, *The European Journal of International Law* 17, 2 (2006): 464–465.

Jeigu valstybės išlieka svarbu tikrovės veiksmu, teisės mokslui kyla uždavinys „garantuoti, kad nacionalinis suverenitetas nekeltų grėsmės europinei integracijai <...>, tačiau taipogi nenuviliant valstybių jų suverenumo nusavinimu“²⁷. Tuo labiau, kad suvereniteto sąvokos vartojimo istorija patvirtina jos kitimą. Taigi mokslininkams (nesvarbu – konstitucionalistams, tarptautinės teisės ar ES teisės specialistams) iškyla uždavinys pasiūlyti veiksmingas strategijas, leidžiančias suderinti skirtingus poreikius. Tuo tikslu vieni siūlo „padalinto suvereniteto“ doktriną (nors nedalomo suvereniteto sampratos šalininkų yra ne mažiau), kiti galvoja apie naują subjektą, kuriam priklausytų suverenitetas (pvz., ES priskirti kokį nors „embrioninį“ suverenitetą), ar linkę kalbėti apie „kooperacinio suvereniteto“ formavimąsi, tretį, panašiai kaip Neil MacCormick, pataria iš viso atsisakyti suvereniteto sąvokos (gyvename postsuvereniteto epochoje ir ši sąvoka jau praeityje) arba, jeigu ir palikti šią kategoriją, tai jos nebervartoti konkrečių ginčų tarp valstybių ir ES sprendimui, nes valstybės priešprieša su ES „negali daugiau reikštis valdžios ar suvereniteto terminais, bet daugiau esmingais egzistencijos ar kultūrinio matomumo terminais“²⁸. Šiame kontekste neturi stebinti ir siūlymai suverenitetą traktuoti tik kaip subjektyvų reikalavimą, pabrėžiant jo reliatyvumą. Pasimetus tokioje koncepcijų gausoje pasigirsta ir pasiūlymai atsisakyti naujų teorinių schemų kūrimo ir paprasčiausiai nagrinėti suverenitetą „konkrečiai“.

Nežiūrint klasikinės ar jau pakoreguotos suvereniteto sampratos kritikų skaičiaus, siūlomų valstybės suvereniteto ir eurointegracijos realijų suderinimo koncepcijų gausybės, pačios valstybės valdžios institucijos, taip pat ir vykdančios konstitucinę kontrolę, neskuba atsisakyti suvereniteto kategorijos ar ją iš esmės peržiūrėti. Valstybės suvereniteto sampratos bruožai nūdienos konstitucinėje jurisprudencijoje – kito skyrelio nagrinėjimo tema.

²⁷ Andrés Jakab, „La neutralisation de la question de la souveraineté. Stratégies de compromis dans l’argumentation constitutionnelle sur le concept de souveraineté pour l’intégration européenne“, *Jus Politicum* 1 (2009): 19, www.juspoliticum.com.

²⁸ Alexandre Viala, „Le concept d’identité constitutionnelle : approche théorique“, iš *L’identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe*, Laurence Burgogues-Larsen (Paris: Éditions Pedone, 2011), 8.

2. Valstybės suvereniteto sampratos bruožai konstitucinėje jurisprudencijoje

Kaip matyti, naujų suvereniteto konstrukcijų pasiūla doktrinoje didžiulė. Tačiau konstituciniai teismai nebūtinai renkasi tam tikru metu populiariausią teisinę teoriją, pagaliau ne teismo reikalas sekti teisinėmis „modomis“, net jei jos ir būtų teisininkų sluoksniuose vertinamos labai teigiamai. Jeigu pereiname į pozityvios teisės paradigmą, tai dabartinę suvereniteto sampratą reikėtų išvesti iš įvairių valstybių konstitucinės kontrolės institucijų kūrybiškai formuojamos jurisprudencijos. Toks kelias reiškia, kad siūlytina ne jurisprudenciją vertinti pagal vieną ar kitą teorinį modelį, o šiuolaikinę suvereniteto sampratą suvokti pagal suformuotą konstitucinių teismų praktiką. Tokio kelio privalumas – vertinimo atitikimas tikrovei, tuo labiau kad konstitucinių teismų sprendimai sukelia realius teisinius padarinius.

Konstitucinis teismas – oficialus konstitucinio reguliavimo aiškintojas. Konstitucija ir jos aiškinimas – neatsiejami. Šiuolaikinė konstitucija nagrinėjama kaip dviejų neatskiriamų konstitucinės norminės tikrovės elementų – aukščiausiosios galios akto, vadinamo konstitucija, ir konstitucinės jurisprudencijos, kurioje šis aktas aiškinamas ir plėtojamas, jungtis. Konstitucinės justicijos institucijų aktuose suformuluota oficiali konstitucinė doktrina saisto tiek teisę kuriančius, tiek teisę taikančius subjektus. Valstybės gyvenime konstituciniai principai ir normos turi būti suprantami ir taikomi tik taip, kaip juos yra išaiškinusi konstitucinės justicijos institucija. Ir mokslinėje doktrinoje pripažįstama „jurisprudencinės konstitucijos“ reikšmė. Konstitucinių teismų plėtojama suvereniteto samprata – šios jurisprudencinės konstitucijos elementas.

Konstituciniai teismai pabrėžia tikrovės pokyčių reikšmingumą formuojant šiuolaikinę valstybės suvereniteto sampratą. Paprastai tokios sampratos formavimo pirmas etapas – daugiau ar mažiau išplėtos pokyčių panoramos, verčiančios atsisakyti senos sampratos, kaip nebeatitinkančios tikrovės, išdėstymas.

Štai Lenkijos Konstitucinis Tribunalas 2010 m. lapkričio 24 d. bylos K 32/09 sprendime²⁹ fiksavo, kad suvereniteto kaip aukščiausiosios ir neribotos valdžios tiek išorės santykiuose, tiek vidiniuose santykiuose valstybėje sąvoka patyrė pakeitimų, atitinkančių raidą, vykusią pasaulyje per pastaruosius kelis šimtmečius. Jie susiję su sprendimų priėmimo valstybėje demokratizacija, dėl to monarcho suvereniteto principą pakeitė tautos viršenybės principas, susijęs su žmogaus teisėmis ir žmogaus orumo nepažeidžiamumu. Be to, iš esmės išaugo tarptautinės teisės, lemiančios tarptautiniu santykius, vaidmuo pasaulyje. Šis teismas taip pat nurodė ir tarptautinei bendruomenei būdingą institucionalizacijos proceso, kuris susijęs su globalizacija ir europine integracija, reikšmę. Tarptautinės teisės doktrinoje taip pat manoma, kad absoliutaus ir neribojamo suvereniteto koncepcija priklauso praeičiai.

Panašiu integracinių procesų, globalaus, o ne izoliuotų valstybių, pasaulio vaizdiniu grindžiama ir Čekijos Konstitucinio Teismo argumentacija. 2008 m. lapkričio 26 d. sprendime³⁰ jis nurodė, kad valstybė ir jos suverenitetas patiria pasikeitimus ir kad nei viena valstybė nėra tokia unitarinė, atskira organizacija, kaip aiškino praeityje klasikinės teorijos, kad akivaizdus egzistencinis interesas, lemiantis europinės civilizacijos integraciją – globalioje konkurencijoje veikti kaip svarbiai jėgai, todėl suvereni ir teisėta valstybės valdžia privalo stebėti raidos tendencijas, jas suprasti, o spontanišką globalizacijos procesą, neturintį hierarchinės organizacijos, pajungti demokratinio legitimumo tvarkai.

Analizuodama Italijos Konstitucinio Teismo požiūrį į suverenitetą, šio teismo teisėja Marta Cartabia pastebi, kad po II pasaulinio karo suvereniteto idėja dramatiškai pakito, kad globaliame pasaulyje, ypač ES kontekste, suvereniteto kaip didžiausios valdžios idėja neteko turėtos prasmės. „Nacionalinės valstybės daugiau nebėra izoliuoti vienetai, bet susiję subjektai,

²⁹ „Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunalo 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimas Nr. K 32/09“, Europeanrights.eu/public/sentenze/Polonia-24novembre2010.pdf.

³⁰ „Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimas Nr. PI. US 19/08 dėl Lisabonos sutarties I“, https://www.cvce.eu/en/obj/judgment_by_the_czech_constitutional_court_on_the_treaty_of_lisbon_26_november_2008-en-38994b57-d591-424a-953b-ff03e4c5c1b1.html.

įsitvirtinę kaip tokie daugybėje tinklų ir daugiašalių organizacijų. Tai nereiškia, kad neliko nacionalinės valstybės sąvokos, tačiau ji yra paprasčiausiai pakitusi³¹.

Kartais teismai pasitenkina konstitucijoje fiksuotais dabartiniams laikams būdingais integraciniais siekiais. Antai Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 30 d. nutarimo³² dėl Lisabonos sutarties 222 punkte užfiksuota: „Patyrusi viską niokojančius karus, ypač tarp Europos tautų, Vokietijos tauta Pagrindinio Įstatymo preambulėje pabrėžia ne tik atsakingo apsisprendimo moralinę pagrindą, bet ir pasiryžimą prisidėti prie taikos pasaulyje būnant suvienytos Europos lygiateise nare. Tokį pasiryžimą sukonkretina įgaliojimai integruotis į Europos Sąjungą (Pagrindinio Įstatymo 23 str. 1 d.), dalyvauti tarptautinėse institucijose (Pagrindinio Įstatymo 24 str. 1 d.) ir kolektyvinio saugumo sistemose (Pagrindinio Įstatymo 24 str. 2 d.), taip pat puolamųjų karų uždraudimas (Pagrindinio Įstatymo 26 str.). Pagrindiniame Įstatyme Vokietija skatinama dalyvauti tarptautinėse organizacijose, siekiama, kad tarp valstybių būtų nustatyta savitarpio interesų taikaus suderinimo tvarka ir Europoje vykėtų ją vienijantis bendradarbiavimas“. Teismo nuomone (224 p.), suverenus valstybingumas siejasi su taika ir tvarka, užtikrinamomis individualiomis laisvėmis ir kolektyviniu apsisprendimu, kad savaime valstybė nėra nei mitas, nei tikslas, ji yra istoriškai iškilusi ir visame pasaulyje pripažįstama gyvybingos politinės bendruomenės forma.

Pokyčių rezultatas – absoliutaus, nevaržomo suvereniteto koncepcijos atmetimas. Minėtame Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo nutarime nurodoma, kad Pagrindiniame Įstatyme atsisakoma diktatoriškos suverenaus valstybingumo koncepcijos, išreiškiančios tenkinimąsi nepriklausomumu kaip vertybe savaime ir grįžtama prie požiūrio, kad suverenitetas yra „tarptautinės teisės sukurta ir jai įsipareigojusi laisvė“. Laikantis tokios pozicijos, atsisakoma visokių politinio makiavelizmo formų ir griežto suvereniteto koncepcijos, pagal kurią iki XX amžiaus teisė kariauti – net

³¹ Marta Cartabia, „Italie“, iš *Traité des rapports entre ordres juridiques*, Baptiste Bonnet (Paris: L.G.D.J., 2016), 1525.

³² „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 30 d. nutarimas“, *Konstitucinė jurisprudencija* 15, 3 (2009): 121–200.

agresyvų karą – buvo laikoma savaime suprantama suverenios valstybės teise <...>“ (223 punktas).

Panaši ir Lenkijos Konstitucinio Tribunolo aptarto sprendimo išvada: „Dėl šių pasikeitimų suverenitetas nebėra suvokiamas kaip neribota galimybė daryti poveikį kitoms valstybėms ar kaip laisvos galios daryti išorinę įtaką išraiška, priešingai, valstybės veiklos laisvė yra suvaržyta tarptautinės teisės ribojimais. Tačiau tuo pačiu Lenkijos tarptautinės teisės doktrinos požiūriu suverenitetas yra būtina valstybės savybė, kuri leidžia valstybę išskirti iš kitų tarptautinės teisės subjektų“. Teismas rėmėsi požiūriu, kad suvereniteto būdingais požymiais būtų laikoma išimtinė jurisdikcijos teisė atitinkamos valstybės teritorijoje ir jos piliečiams, užsienio politikos vykdymas, sprendimai dėl karo ir taikos, laisvė pripažinti kitas valstybes ir jų vyriausybes, diplomatinių santykių palaikymas, sprendimai dėl karinių sąjungų ir narystės tarptautinėse politinėse organizacijose, nepriklausoma finansų, biudžeto ir mokestinė politika³³.

Ir Čekijos Konstitucinis Teismas minėtame 2008 m. lapkričio 26 d. sprendime teigė, kad šiuolaikinės konstitucinės teisės požiūriu suverenitetas nereiškia vien „valstybės valdžios nepriklausomybės nuo jokios kitos valdžios tiek išorės (tarptautiniuose santykiuose), tiek vidaus reikaluose. Suverenitetas greičiausiai daugiau nebesuprantamas tokiu būdu nei vienoje tradicinėje demokratinėje valstybėje, ir *stricto sensu* nei viena valstybė, net JAV neturėtų visų suvereniteto elementų. Taigi praktikoje suverenitetą reikia suprasti ne tik kaip griežtą teisinę koncepciją, bet ir kaip koncepciją, turinčią praktinę, moralinę ir egzistencinę dimensiją. Praktikoje nacionalinis suverenitetas visados apribotas objektyvių sąlygų, įskaitant kaimyninių valstybių reakciją. Tokiomis sąlygomis nacionalinis suverenitetas, visų pirma, reiškia teisėtą vyriausybę, kuri disponuoja formalia valdžia, pasirinkimo iš galimų alternatyvių teise ir neprivalo pasirinkti to, ką diktuoja užsienio valstybė. Kitais žodžiais, nacionalinei valstybei, kaip ir žmogui visuomenėje, laisvė praktiškai reiškia būti veikėju, o ne veikimo objektu“.

³³ Lenkijos Konstitucinis Tribunalas siūlo palyginimui žr. Władysław Czapliński, Anna Wyrozumka, *Prawo międzynarodowe publiczne* (Warszawa: C.H. Beck, 2004), 135 ir toliau.

Taip suprantamas suverenitetas – ne kliūtis valstybės narės ir ES santykiams. Lenkijos Konstitucinio Tribunolo nuomone, vertinant Lenkijos suvereniteto padėtį prisijungus prie Europos Sąjungos, esminės reikšmės turi narystės pagrindo nustatymas Konstitucijoje kaip tautos suverenios valdžios akte. Narystės pagrindu taip pat yra tarptautinis susitarimas, kuriam pritarė nacionalinis referendumas, kaip numato Konstitucija. Konstitucijos 90 str. leidžia perduoti valstybės valdžios organų kompetenciją tam tikrais atvejais, laikantis konstitucinių reikalavimų. Teismas nurodė, kad ES valstybės narės išsaugo suverenitetą, nes jų konstitucijos, kurios yra valstybinio suvereniteto išraiška, išsaugo savo reikšmę. Teismo nuomone, Lenkijos Respublikos suverenitetas ir nepriklausomybė suprantami kaip Lenkijos valstybinio egzistavimo dabartinėse sienose ypatybė, narystės ES sąlygomis, pagal Konstitucijoje išdėstytus principus, reiškia lenkų tautos pirmenybės spręsti savo likimo klausimus patvirtinimą. Norminė šio principo išraiška yra Konstitucija, joje atspindimas suvereniteto principas. Šis principas išreiškiamas ne tik konstitucijos, bet ir Lenkijos respublikos kaip demokratinės teisinės valstybės egzistavimu ir t. t.

Pastebėtina, kad ir „Lenkijos konstitucinės teisės doktrinoje vyrauja požiūris, pagal kurį narystė Europos Sąjungoje nepažeidžia suvereniteto kaip tokio, tačiau daro įtaką tiems, kam priklauso kompetencija jį įgyvendinti“³⁴.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas nurodė, kad Pagrindinis Įstatymas suteikia plačias galias plačiu mastu perduoti suverenias galias ES, tačiau tokios galios suteiktos su sąlyga, kad, remiantis integracijos programa, bus palaikomas suverenus konstitucinės valstybės valstybingumas, laikantis suteikimo principo ir pagarbos valstybės konstituciniam tapatumui ir kad kartu valstybės narės, saistomos savo atsakomybės, nepraranda galimybės politiniu ir socialiniu požiūriais kurti gyvenimo sąlygas (aptarto nutarimo 226 p.). Teismo nuomone, ES apibrėžiama kaip „suverenių valstybių asociacija“.

Prancūzijos Konstitucinė Taryba 1992 m. balandžio 9 d. sprendimo Nr. 92-308 DC³⁵ paminėjo, kad pagarba nacionaliniam suverenitetui nėra

³⁴ Jacek Czaputowicz, „Sovereignty in Theories of European Integration and the Perspective of the Polish Constitutional Tribunal“, *Yearbook of Polish European Studies* 17 (2014): 32.

³⁵ „Prancūzijos Respublikos Konstitucinės Tarybos 1992 m. balandžio 9 d. sprendimas Nr. 92-308 DC dėl Europos Sąjungos sutarties“, conseil-constitutionnel.fr/decision/1992/92308DC.htm.

kliūtis Prancūzijai, remiantis atitinkamomis 1946 m. Konstitucijos preambulės nuostatomis, ir laikantis abipusiškumo sąlygos, sudaryti tarptautinius susitarimus dalyvauti sukuriant ir plėtojant nuolatinę tarptautinę organizaciją, turinčią juridinio asmens teises ir suteiktas galias priimti sprendimus, tokią kompetenciją perdavus valstybių narių sutikimu (13 p.). Ir vėliau jos sprendimuose ne kartą buvo primenama pareiga nepažeisti „nacionalinio suvereniteto įgyvendinimo esminių sąlygų“³⁶ (tiesa, nuo 2006 m. liepos 27 d. sprendimo Nr. 2006-540 DC³⁷ dominuoja „principų ir taisyklių, neatšiejamų nuo Prancūzijos konstitucinio tapatumo“ apsauga).

Latvijos Konstitucinis Teismas 2009 m. balandžio 7 d. sprendime Nr. 2008-35-01³⁸ pripažino, kad valstybės ir tautos suverenitetas yra tarp pamatinių konstitucinių vertybių, kurių negalima pažeisti darant konstitucines pataisas, kad jos įtvirtintos teise. Todėl įgaliojimų delegavimas ES negali peržengti teisės viešpatavimo ir nepriklausomybės pagrindo, pagrindinėmis teisėmis grindžiamos suverenios ir demokratinės respublikos. Lygiai taip pat jis negali daryti įtakos piliečių teisei spręsti svarbius demokratinėi valstybei klausimus.

Vengrijos Konstitucinis Teismas 2016 m. gruodžio 5 d. sprendime Nr. 22/2016³⁹ nurodė, kad Pagrindinio Įstatymo B) straipsnis fiksuoja nepriklausomo ir suverenaus valstybingumo principą, kad tauta yra valstybės valdžios šaltinis. Vengrija, prisijungusi prie ES, neatsisakė savo suvereniteto, o greičiau leido bendrą tam tikrų įgaliojimų vykdymą, todėl Vengrijos suvereniteto išsaugojimą reikia aiškintis įvertinant bendrą papildomų įgaliojimų įgyvendinimą, neatmetant teisių ir pareigų, numatytų ES pagrindinėse sutartyse (suvereniteto išsaugojimo principas). Teismas taip pat konstatavo, kad suverenitetas Vengrijos Pagrindiniame Įstatyme nustatytas kaip

³⁶ Pvz., Prancūzijos Respublikos Konstitucinės Tarybos 2004 m. lapkričio 19 d., 2007 m. gruodžio 20 d. ar 2012 m. liepos 9 d. sprendimai.

³⁷ „Prancūzijos Respublikos Konstitucinės Tarybos 2006 m. liepos 27 d. sprendimas Nr. 2006-540 DC“, [conseil-constitutionnel.fr/decision/2006/2006540DC.htm](https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2006/2006540DC.htm).

³⁸ „Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 7 d. sprendimas Nr. 2008-35-01“, https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2008/09/2008-35_01_ENG.pdf#search=.

³⁹ „Vengrijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. lapkričio 30 d. sprendimas Nr. 22/2016 (XII.5)“, https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/en_22_2016-1.pdf.

aukščiausias įgaliojimų šaltinis, o ne kaip kompetencija. Teismo nuomone, bendras įgaliojimų vykdymas negali atimti iš žmonių galimybės turėti pasakutinį žodį kontroliuojant valstybės valdžios įgyvendinimą (tiek vykdomą kartu, tiek individualiai kaip valstybės narės).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas kol kas nėra suformulavęs valstybės nepriklausomybės ir jos dalyvavimo eurointegracijoje suderinimo koncepcijos. Formuojant tokią koncepciją, esminę reikšmę turės stojimo į ES laikotarpiu vykusiose teisinėse ir politinėse diskusijose dominavusi idėja dalyvavimą europinėje integracijoje sieti su valstybės institucijų įgaliojimų patikėjimu ir dalijimusi, bet ne su valstybės suvereniteto, kuris kaip valstybės savybė yra neperduodamas, ribojimu⁴⁰. Tokį požiūrį patvirtina ir Lietuvos Respublikos konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra sudedamoji mūsų Konstitucijos dalis, 2 str. nuostata „Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis“.

Šių nuostatų analizė leido padaryti keletą išvadų:

- a) Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtintas suvereniteto nedalumo principas, taigi kalboms apie dalies valstybės suvereniteto perdavimą ar patikėjimą ES nėra konstitucinio pagrindo;
- b) Konstitucinis aktas taip apibrėžia Europos Sąjungai patikimos ar pasidalytos valstybės institucijų kompetencijos apimtį:
 - ji patikima ar pasidalijama tik tuo mastu, kuris yra būtinas visateisei Lietuvos Respublikos narystei ES užtikrinti, t. y. tiek, kad Lietuva kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus,
 - tik sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse,

⁴⁰ Stasys Stačiokas, „Pasiruošimas stojimui į ES: Konstitucinio teismo praktikos tarptautinis ir lyginamasis aspektai“, iš *Stojimas į Europos Sąjungą ir Konstitucija* (Vilnius: Eugrimas, 2000), 36.

- tik tam ir tiek, kad Lietuva kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus tose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis.

Tokia lietuviška valstybės suvereniteto kaip valstybės esminės savybės išsaugojimo ir valstybės institucijų įgaliojimų perdavimo konstitucinės koncepcijos esmė. Valstybė, neprarasdama nepriklausomybės, gali deleguoti ar patikėti tarptautinei (supranacionalinei) organizacijai tam tikrus valstybės institucijų įgaliojimus, tačiau ji lieka nepriklausoma tol, kol kartu su kitomis valstybėmis narėmis yra „sutarčių šeimininkė“, kol yra galimybė patikėtus įgaliojimus savo valia laisvai atsiimti. Lietuva ir toliau disponuoja kompetencija nustatyti savo kompetenciją, Europos integracijos klausimais visais atvejais ji yra pasilikusi sau „paskutinio žodžio“ teisę. Taigi Lietuva, kaip ir kitos ES valstybės narės, patikėjusi ir pasidalijusi valstybės valdžios institucijų galiomis, tiek vidaus, tiek išorės santykių požiūriu lieka nepriklausoma valstybė.

Konstitucinio akto tekstas, mokslinis įdirbis neabejotinai turės reikšmės ir formuojant oficialiąją konstitucinę doktriną, tačiau kiek ir koku mastu ja bus pasinaudota, be kitų aplinkybių, priklausys nuo nagrinėjamų bylų turinio ir Konstitucijos kaip aukščiausiosios teisės tolesnės aiškinimo plėtotės.

3. Konstitucinis tapatumas: suvereniteto pakaitalas ir alternatyva?

Minėjome, kad ne viename teisiniame rašinyje skelbiama apie tradicinio suvereniteto diskurso nunykimą ir konstitucinio tapatumo kategorijos įsitvirtinimą. Iš tiesų mokslinėse publikacijose, kuriose nagrinėjami nacionalinės konstitucijos ir ES teisės sąveikos klausimai, dažniausiai vartojama konstitucinio tapatumo kategorija. Taigi „nacionalinio tapatumo ir konstitucinio savitumo gynyba yra madinga“⁴¹.

⁴¹ Joseph H. H. Weiler, „Fédéralisme et constitutionnalisme: le sonderweg de l'Europe“, iš *Une Constitution pour l'Europe*, Renaud Dehousse (Paris: Presses de Sciences Po, 2002), 151.

Doktrinos pokyčius atitinka ir jurisprudencijos pokyčiai – vietoj įprasto suvereniteto kriterijaus konstituciniai teismai valstybės apsaugą eurointegracijos kontekste pirmiausia sieja su konstitucinio tapatumo apsauga. Kiekybiniai pasikeitimai ne visada reiškia argumentavimo kokybės pokyčius, vienos kategorijos išėjimas į pirmąjį planą automatiškai nereiškia kitos kategorijos svarbos paneigimo.

Tačiau tendencija daugiau ar mažiau išryškėjusi. Minėta, kad Prancūzijos Konstitucinė Taryba po 2006 m. liepos 27 d. sprendimo prioritetą eurointegracijos klausimų sprendime teikia „principų ir taisyklių, neatsiejamų nuo Prancūzijos konstitucinio tapatumo“ apsaugai. Ir Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas tiek 2009 m. birželio 30 d. *Lisabonos* sprendime, tiek vėlesnėje jurisprudencijoje pabrėžia konstitucinio tapatumo reikšmingumą. Lenkijos, Čekijos, Vengrijos ir kiti konstituciniai teismai irgi laikosi tokio požiūrio.

Teisės raidoje tam tikros sąvokos išskyla, bet dėl tam tikrų aplinkybių jos gali pasitraukti į teisinio diskurso pakraštį, užleisdamos centrinę vietą naujoms konstrukcijoms ar jų junginiams. Neretai sakoma, kad pasikeitusią teisinę tikrovę geriausiai atspindi naujos sąvokos (tiesa, pripažįstama, kad ir senoms sąvokoms gali būti suteikiamos naujos reikšmės).

Pastebima, kad XXI a. pradžioje išryškėjo „*tarptautinė tendencija* tiek teismų sprendimuose, tiek teisiniuose rašiniuose, skirti pagrindines ar pamatinės konstitucines nuostatas, kurios turi specialų statusą ir suvokiamos kaip nekeičiamos (bent laikantis konstitucijos keitimo proceso „standarto“) ir kitas, *mažiau svarbias, keičiamas konstitucines nuostatas*“⁴². Tas ypatingai saugomas konstitucijos branduolys, tos vadinamosios pagrindinės ir pamatinės konstitucinės nuostatos suprantamos kaip užtikrinančios konstitucijos tapatumą. Tai žymi perėjimą nuo formalaus prie turiningojo konstitucinių nuostatų vertinimo. Tokio visą konstitucinę sistemą lemiančio branduolio gynyba reiškia visos konstitucinės sistemos kaip tokios gynybą, nes, jį pakeitus, konstitucija kaip viena susijusi visuma netektų savo prasmės.

⁴² Monika Polzin, „Constitutional Identity, Unconstitutional Amendments and the Idea of Constituent Power: The Development of the Doctrine of Constitutional Identity in German Constitutional Law“, *International Journal of Constitutional Law* 14, 2 (2016): 412.

Kaip konstitucinio tapatumo turinį aiškina konstituciniai teismai?

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas anksčiau aptartame nutarime yra nurodęs, kad Europos integracija gali vykti tik pagal suteikimo principą, nesant galimybės ES perimti *Kompetenz-Kompetenz* arba valstybių narių konstitucinį tapatumą, kuris nepasiduoda integracijai. Konstitucinio tapatumo tikrinimas suteikia galimybę ištirti, ar dėl ES institucijų veiksmų nėra pažeisti Pagrindinio Įstatymo 1 ir 20 str. nustatyti principai, kurie pagal Pagrindinio Įstatymo 79 str. 3 d.⁴³ skelbiami neliečiamais.

Lenkijos Konstitucinis Tribunolas nurodė, kad jis palaiko doktrinoje išreikštą požiūrį, jog įgaliojimai, kuriuos draudžiama perduoti, sudaro konstitucinį tapatumą ir išreiškia vertybes, kuriomis grindžiama konstitucija. Konstitucinis tapatumas – koncepcija, apibrėžianti neperleidžiamą sritį, konstitucijos branduolį, kuris yra svarbiausias valstybės pagrindas. Teismas pabrėžė, kad yra sunku nustatyti detalų neperduodamų įgaliojimų katalogą. Klausimai, kuriuos draudžiama perduoti, turėtų apimti nuostatas, nustatančias aukščiausius konstitucijos principus ir nuostatas dėl žmogaus teisių, lemiančių valstybės tapatumą, tarp jų – žmogaus orumo ir konstitucinių teisių gynybą, valstybingumo, demokratijos, teisės viršenybės, socialinio teisingumo, subsidiarumo principus, taip pat reikalavimą užtikrinti kuo veiksmingesnį konstitucinių vertybių vykdymą ir draudimą perduoti konstitucinę valdžią bei kompetenciją nustatyti kompetenciją⁴⁴.

Pastebėtina, kad ES valstybių narių konstitucinėje jurisprudencijoje pagal konstitucinio tapatumo apsaugos suformavimą išryškėja kelios konstitucinio tapatumo koncepcijos. Pirmoji – Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išryškėjusi *absoliučiai nepajudinama* konstitucinio tapatumo koncepcija, kurios laikosi Lenkijos, Čekijos, Vengrijos konstituciniai teismai. Antroji – Prancūzijos Konstitucinės Tarybos plėtojama *reliatyvios galios* konstitucinio tapatumo koncepcija (nuo

⁴³ Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 79 str. 3 d. nustatyta, kad šio įstatymo keitimas, susijęs su federacijos padalijimu į žemes, esminiu žemių dalyvavimu įstatymų leidyboje arba su 1 ir 20 straipsniuose įtvirtintais principais, negalimas.

⁴⁴ Lenkijos Konstitucinio Tribunolo 2010 m. lapkričio 24 d. sprendime K 32/09 nurodomas doktrininis katalogo šaltinis: Krzysztof Wojtyczek, *Przekazywanie kompetencji państwa organizacji międzynarodowym* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007), 284.

2006 m. liepos 27 d. sprendimo pripažįstama konstitucinės kontrolės galimybė, jei ginčijamos ES teisės nuostatos prieštarautų *taisyklei ar principui „neatsiejamajam nuo Prancūzijos konstitucinio tapatumo*, kartu priduriant: „[...] nebent su tuo sutiktą steigiamoji valdžia“⁴⁵), trečioji – *iš esmės suformuoto, bet stokojančio įvardijimo ar išbaigtumo tapatumo koncepcija* (Ispanijos, Latvijos konstitucinė jurisprudencija).

Pagal konstitucinio tapatumo pagrindimą, sekant François-Xavier Millet, galima išskirti tris konstitucinėje justicijoje formuojamo konstitucinio tapatumo tipus⁴⁶: a) konstituciniai tapatumai, grindžiami *vertybėmis, istoriškai susijusiomis su bendru interesu ir bendru gėriu* (Prancūzija, Airija); b) konstituciniai tapatumai, grindžiami *asmens teisėmis* (Vokietija), c) *mišrūs* pokomunistinių valstybių konstituciniai tapatumai (Lenkija, Vengrija).

Šiam mišriam konstitucinio tapatumo modeliui galima priskirti ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d., 2020 m. liepos 30 d. nutarimuose, fiksuojant iš Konstitucijos kylančius materialiuosius Konstitucijos keitimo apribojimus, suformuluotą ypatingai saugomo konstitucinio branduolio, kuris išreiškia konstitucinį tapatumą, koncepciją. Lietuviško konstitucinio tapatumo centre – nekeičiamos pamatinės konstitucinės vertybės – *valstybės nepriklausomybė, demokratija ar prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis*. Kartu ypač saugomos nuo pakeitimo (ir todėl tokie keitimai sunkiai įsivaizduojami) tokios konstitucinės vertybės kaip respublika, Konstitucijoje įtvirtinta geopolitinė Lietuvos orientacija, konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ įtvirtinti Lietuvos narystės ES įsipareigojimai, kiti tarptautiniai įsipareigojimai ir *pacta sunt servanda* principas, kt. Ypatingai saugomo konstitucinio branduolio koncepcijos suformavimas bus reikšmingas ir konstitucinės sistemos bei ES teisės sąveikos lietuviškajai sampratai.

Beje, laikantis pirmosios klasifikacijos, mūsų konstitucinė jurisprudencija priklausytų iš esmės suformuoto, bet stokojančio išbaigtumo tapatumo

⁴⁵ Neaišku, kaip Prancūzijos Konstitucinė Taryba vadovautųsi „reliatyvios galios“ konstitucinio tapatumo koncepcija, jeigu tektų aiškinti nekeičiamą Prancūzijos Konstitucijos 89 str. 4 d. nuostatą – „Respublikos valdymo forma negali būti Konstitucijos keitimo objektas“.

⁴⁶ Apie tai žr. François-Xavier Millet, *L'Union européenne et l'identité constitutionnelle des États membres* (Paris: L.G.D.J., 2013), 106–115.

koncepcijų grupei. Iš esmės kalbama apie materialius konstitucijos keitimo apribojimus, neaiškinant jų poveikio narystei ES.

Aiškinantis konstitucinį tapatumo modelį, reikia turėti galvoje, kad 2014 m. sausio 24 d. nutarime Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, jog su Konstitucijos 1 str. įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija, respublika – taip pat yra glaudžiai susijusi Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją. Narystė ES – europinės integracijos elementas. Taigi pagal lietuvišką koncepciją konstitucinis narystės ES imperatyvas nėra lokali reikšmės nuostata, bet su nekeičiamomis Konstitucijos nuostatomis glaudžiai susijęs elementas, taigi, pats vertas ypatingos konstitucinės apsaugos. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime nurodyta, kad referendumu nepanaikinus konstitucinių Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindų, įtvirtintų Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai.

Tai savaime suponuoja atitinkamus reikalavimus aiškinant esminių konstitucinių kategorijų tarpusavio ryšius. Tikėtina, kad kol kas regimi tokių santykių konstituciniai kontūrai virs išplėtotą oficialia konstitucine doktrina.

Konstitucinio tapatumo įsitvirtinimas teisės mokslo doktrinoje ir teisminėje praktikoje bei valstybės suvereniteto tam tikras „pasitraukimas į šešėlį“⁴⁷ aiškinamas keliomis priežastimis.

Pirmiausia kritikos negailima pačiai suvereniteto sampratai. Pabrėžiama, kad tai itin neapibrėžta, miglota, teisiškai sunkiai apčiuopiama sąvoka, ne tiek teisinio, kiek sociologinio ar politinio išmąstymo produktas, kuris ne visados atitiko ar atitinka teisei praktikai.

Be to, susiduriame ne su viena, bet su daugeliu suvereniteto koncepcijų. Todėl klausama: kaip gali XXI a. pradžioje tikti tokia kategorija nacionalinės ir ES teisinių sistemų sąveikos ribų nubrėžimui, jeigu iki šiol ji nevieno-

⁴⁷ Lietuvos konstitucinės jurisprudencijos dėl nuolat joje pabrėžiamos nepriklausomybės apsaugos reikšmės negalėtume sieti su šia tendencija.

dai aiškinama ne tik teisės mokslininkų darbuose, bet ir įvairių ES valstybių narių teismų sprendimuose? Ir pridėdama, kad ES valstybės narės, plėtodamos integraciją, pirminėje ES teisėje nebandė suformuluoti suderinto valstybės suvereniteto apibrėžimo.

Neretai akcentuojama, kad europinės integracijos įtakoje keičiasi valdžios įgyvendinimas valstybėje, kurioje vis daugiau reikšmės įgauna supranacionalinės normos – tai tarsi kertasi su klasikine suvereniteto samprata, kuri nelabai tinka paaiškinti naują tikrovę. ES sutarčių nuostatose nerasime „valstybės suvereniteto“, „suverenios valstybės“ sąvokų, tai tarsi patvirtinimas, jog politikai netiesiogiai pripažino, kad suvereniteto kategorija – jau pasenusi, dabartinei tikrovei nebetinkanti kategorija. Tokį aiškinimą galima papildyti ir argumentais apie tai, kad ES teisės oficialų aiškinimą pateikiančioje ESTT jurisprudencijoje nuolat pabrėžiama ES teisės pirmenybės valstybių narių nacionalinės teisės atžvilgiu principo reikšmė, taigi akcentuojamas ES prioritetas.

Taip pat teigiama, kad suverenitetas kaip nedaloma, amžina, neperleidžiama valstybės savybė neatitinka tikrovės. Pavyzdžiui, kalbant apie valstybės institucijų kai kurios kompetencijos delegavimą ES, suvereniteto kategorijos vartojimas daugiau keltų klausimų nei paaiškintų, kad dėl tokio perdavimo valstybės esmė nepasikeitė. ES ir valstybių teisinių sistemų susipynimas ir ES vaidmens augimas – pagrindas konstatuoti, kad „vis mažiau ir mažiau *realybėje* (kursyvas aut. – E. J.) to, kas atitinka suverenios valstybės idėjai“⁴⁸. Iš čia vis dažnesnės kalbos apie valdžios transformaciją, suvereniteto praradimą, valstybės nykimą ir pan. Roberto Toniatti pastebi, kad dėl specifinių valstybės suvereniteto raiškos ir egzistencijos sąlygų Europos Sąjungoje ir, siekiant išvengti samprotavimų apie valstybės suvereniteto nykimą (nes integracija atitinka valstybių interesus), imta galvoti apie „poreikį ar bent galimybę įtvirtinti naujus mechanizmus, sąvokas, žodžius valstybės ir ES santykiuose, tarp jų ir „pagarbą nacionaliniam tapatumui“⁴⁹.

⁴⁸ Wouter G. Werner, Jaap H. de Wilde, „The Endurance of Sovereignty“, *European Journal of International Relations* 7, 3 (2001): 285.

⁴⁹ Roberto Toniatti, „Sovereignty lost, constitutional identity regained“, iš *National Constitutional Identity and European Integration*, Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcoberto Llivina (Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2013), 56.

„Nacionalinio tapatumo“ sąvokos įtvirtinimas ES pirminėje teisėje irgi prisidėjo prie „konstitucinio tapatumo“ iškilimo. „Poslinkis valstybių institucijų naratyve, atrodo, įvyko po 1980-ųjų metų pabaigos: susidūrus su Europos Sąjunga (ar kokiu nors tuometiniu jos pirmtaku) tapatumo naratyvas atrodo iš dalies pakeitė tradicinį suvereniteto naratyvą“⁵⁰. Lisabonos sutartyje išdėstyta išplėstinė nacionalinio tapatumo samprata (Europos Sąjungos Sutarties 4 str. 2 d. kalbama apie pagarbą valstybių narių nacionaliniam tapatumui⁵¹, neatsiejamam nuo jų „pagrindinių politinių bei konstitucinių struktūrų“) buvo tarsi kvietimas konstituciniams teisėmams pereiti prie ekvivalentiškos kategorijos „konstitucinis tapatumas“ vartojimo. Tokių šių sąvokų sąryšį išvelgia dauguma mokslinės doktrinos atstovų⁵².

Skirtingos teisinės kategorijos visados kelia kliūčių teisminiam susikalbėjimui. Anksčiau ES supranacionalumui buvo priešpriešinamas valstybės suverenitetas, tai savaime menkino tikimybę rasti abiem pusėms priimtina sugyvenimo modelį. Ir priešingai, skirtingų teisinių sistemų žodyno suvienodėjimas – prielaida ne tik teisminiam dialogui, bet ir susikalbėjimui. Būtent susikalbėjimui, ir tai sietina su vartojamų kategorijų vienuarūšiškumu. Todėl sakoma, kad kai konstituciniai teismai pripažino „konstitucinio

⁵⁰ Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcoberto Llivina, „Why Constitutional Identity Suddenly Matters: A Tale of Brave States, a Mighty Union and the Decline of Sovereignty“, iš *National Constitutional Identity and European Integration*, Alejandro Saiz Arnaiz, Carina Alcoberto Llivina (Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2013), 4.

⁵¹ Lietuviškame ESS oficialaus teksto variante minima „konstitucinio savitumo“ kategorija. Šio straipsnio autorius jau yra rašęs, kad ES teisė – daugiakalbė, iš galimų vertimo variantų pasirinktas pats prasčiausias, t. y. tapatybėje matyti tik savitumą, pamirštant kitus jos aspektus. Be to, Lietuvos Respublikos konstitucinio akto dėl Lietuvos Respublikos narystės ES preambulėje rašoma, kad ES „gerbia savo valstybių narių nacionalinį tapatumą ir konstitucines tradicijas“. Ir ESTT jurisprudencijos lietuviškuose tekstuose, nors cituojant ESS 4 str. 2 d. vartojama „savitumo“ kategorija, tačiau kitais atvejais, atsižvelgiant į kontekstą, kartais pasitelkiamas tikslesnis žodis „identitetas“. Todėl „konstitucinio tapatumo“ sąvokai, geriausiai atitinkančiai kitus ESS kalbinius variantus, teiktinas prioritetasis.

⁵² Apie tai rašo Elke Cloots, nors pati laikosi savito požiūrio (žr. Elke Cloots, „National Identity, Constitutional Identity, and Sovereignty in the EU“, *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2 (2016), https://www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/rechtsfilosofieentheorie/2016/2/NJLP_2016_045_002_006).

tapatumo“ reikšmę ir šią sąvoką ėmė vartoti nagrinėdami konstitucijos ir ES teisės sąveikos klausimus, iš esmės jie vietoj konfliktiško kalbėjimo modelio (valstybės suverenitetas prieš integraciją) perėjo prie bendro žodyno, didinančio susikalbėjimo galimybes. Kartu tai tarsi yra ir patvirtinimas, kad konstituciniai teismai atsižvelgė ir teigiamai įvertino ESS 4 str. 2 d. įtvirtinto pagarbos nacionaliniam tapatumui principo reikšmę tarpsisteminuose santykiuose.

Taip pat imta kalbėti apie nacionalinio teisinio diskurso dvikryptę evoliuciją: vienoje pusėje didėjantis konstitucinio tapatumo svoris, kitoje – atitinkamai menkėjantis dėmesys suverenitetui. Tarsi vienas augtų kito sąskaita.

Be to, pastebėta, kad tiek valstybės suvereniteto, tiek konstitucinio tapatumo sąvokos valstybės narės ir ES santykių srityje atlieka iš esmės tą pačią funkciją (būtų kalbama apie gynybinę, konstitucijos viršenybę grindžiamos nacionalinės teisės sistemos pusiausvyros su ES teise užtikrinimo, galutinių tolesnės integracijos ribų žymėjimo ir pan. funkcijas⁵³). Todėl nacionalinės ir ES teisių sistemų sąveikos srityje į šias sąvokas reikėtų žiūrėti kaip į savotišką alternatyvą, kurioje dėl anksčiau minėtų aspektų prioritetas teiktinas konstituciniam tapatumui.

Visi šie argumentai perša išvadą: jeigu konstitucinis tapatumas užima suvereniteto vietą, tai tik todėl, kad ši kategorija labiau atitinka dabartinį abiejų rūšių teisių sistemų santykių etapą. Kitaip sakant, suverenitetas laikytinas kiek pasenusia konstrukcija, kuri užleidžia vietą labiau laiko dvasiai ir tarpsisteminių santykių pokyčiams atitinkančiai kategorijai.

4. Suverenitetas kaip esminis valstybės konstitucinio tapatumo elementas

Statistiką nuginčyti sunku. Konstitucinio tapatumo kaip labiau tinkamo instrumento, užtikrinančio nacionalinės ir ES teisių sistemų pusiausvyrą

⁵³ Apie tai žr. Egidijus Jarašiūnas, „Konstitucinis tapatumas: sąvokos vartojimo prasmingumas“, *Jurisprudencija* 26, 1 (2019): 30–34.

bei fiksuojančio eurointegracijos ribas, iškilimą patvirtina pamažu didėjantis konstitucinės justicijos institucijų sprendimų, kuriuose jis minimas, skaičius. Tačiau ar užtenka vien kiekybinio šios sąvokos vartojimo paskaičiavimo, kad būtų galima padaryti išvadą dėl valstybės suvereniteto reikšmės nunykimą?

Jeigu panagrinėtume šiuos sprendimus, pastebėtume, kad jų argumentacijoje dėl konstitucinio tapatumo apsaugos esama ir valstybės suvereniteto, valstybės suverenių galių, Europos Sąjungos kaip suverenių valstybių asociacijos idėjų. Tai suprantama, nes ir toliau suverenitetas lieka esmine valstybę kaip tokią identifikuojančia savybe tiek konstitucinėje, tiek tarptautinėje teisėje. Stelio Mangiameli pastebi, kad nuo Maastrichto sutarties laikų „europinis tapatumas buvo priešinamas su valstybių narių tapatumu, taip pat su nuolatinėmis nuorodomis į suvereniteto klausimą“⁵⁴.

Suverenitetas kaip valstybės tapatybinis požymis, pasak Marie-Claire Ponthoreau, išreiškia nacionalinės bendruomenės politinę vienybę. Formuojant šią vienybę valstybiškai organizuotoje visuomenėje, esminė reikšmė tenka teisei. „Dėl šios priežasties suverenitetas yra tiek teisinio, tiek politinio valstybės identiteto žymuo“⁵⁵. Jis suvokiamas kaip vienas konstitucinės sistemos pamatų, viena didžiausių konstitucinių vertybių. Jeigu taip, tai suverenitetas neišvengiamai turi būti siejamas su konstitucinės sistemos esmių esme, t. y. konstituciniu tapatumu. Todėl suverenitetas – ne tapatumo priešprieša ar alternatyva, bet tapatumą išreiškiantis elementas.

Konstitucinėje jurisprudencijoje išryškėja keletas kelių⁵⁶, kuriais valstybės suvereniteto kategorija (vienais atvejais įsijungdama į tapatumą, kitais – jį paremdama) ateina į pagalbą konstitucinio tapatumo koncepcijai kaip nacionalinės ir ES teisinių sistemų pusiausvyros instrumentui.

Pirmasis kelias – konstitucinėje jurisprudencijoje suverenitetas pripažįstamas vienu iš konstitucinio tapatumo elementų. Kitaip sakant, konsti-

⁵⁴ Stelio Mangiameli, „The European Union and the Identity of Member States“, *L'Europe en Formation* 369, 3 (2013): 152, <https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2013-3-page-151.htm>.

⁵⁵ Marie-Claire Ponthoreau, *Droit(s) constitutionnel(s) comparé(s)* (Paris: Economica, 2010), 329.

⁵⁶ Tie keliai koreliuoja su konstitucinio tapatumo pagrindimo tipais.

tucinis tapatumas – bendresnė kategorija, kuri apima ir esminę valstybės savybę – suverenitetą.

Tokios sampratos laikosi Lenkijos Konstitucinis Tribunolas. Jo jurisprudencijoje⁵⁷ nurodyta, kad valstybės, įeinančios į Europos Sąjungą, išsaugo suverenitetą, kad *valstybingumas* yra laikomas konstitucinio tapatumo, kurio sąvoka žymi kompetencijos sritį, kuri negali būti perduota absoliučiai (net ir pagal Lenkijos Konstitucijos 90 str.) ir sudaranti konstitucinį „branduolį“, žymintį konstitucinius santvarkos pamatus, elementu. Toks sprendimas patvirtina „ryšį tarp suvereniteto ir valstybės bei tautos tapatumo“⁵⁸. Leszek Garlicki, vienas konstitucionalizmo grandų, rašo, kad kiekviena konstitucija įtvirtina tam tikrus pagrindinius principus, kurie nustato tos šalies politinės sistemos pobūdį, tam tikrą valdžios sistemą. „Šių principų visuma sudaro konstitucinę valstybės tapatybę“⁵⁹. Šis autorius tautos suvereniteto, *valstybės nepriklausomybės ir suvereniteto*, demokratinės teisinės valstybės, pilietinės visuomenės, valdžių padalijimo, socialinės rinkos ekonomikos, žmogaus orumo principus priskiria 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucijos svarbiausiems ir stabilizuojančio pobūdžio principams. Taigi valstybės nepriklausomybė ir suverenitetas patenka į principų grupę, išreiškiančią konstitucinę Lenkijos valstybės tapatybę.

Panašūs Latvijos Konstitucinio Teismo argumentai. 2009 m. balandžio 7 d. sprendime jis nurodė, kad Latvijos valstybė yra grindžiama tokiomis pamatinėmis vertybėmis, kurios apima ir pagrindines teises ir laisves, demokratiją, valstybės ir tautos suverenitetą, valdžių padalijimą ir teisės viešpatavimą. Valstybė privalo garantuoti tas vertybes ir jų negalima pažeisti konstitucijos pataisomis. Toks konstatavimas reiškia, kad *valstybės ir tautos suverenitetas* atsiduria tarp neliečiamų konstitucinių vertybių, jas reikėtų laikyti Latvijos konstitucinio tapatumo elementais. Šių vertybių negalima peržengti ir deleguojant įgaliojimus ES.

⁵⁷ „Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimas Nr. K 32/09“, https://konstytucyjne.home.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2018/12/Wyrok-TK_K-32-09.pdf.

⁵⁸ Miroslav Granat, „Pologne“, iš *Traité des rapports entre ordres juridiques*, Baptiste Bonnet (Paris: L.G.D.J., 2016), 1517.

⁵⁹ Leszek Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, wydanie 13 (Warszawa: Liber, 2009), 51.

2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijoje⁶⁰ Nr. 1/2004 Ispanijos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad kompetencijos perdavimas ES ir Bendrijos teisės integracija į nacionalinės teisės sistemą susijęs su tam tikrais valstybės suverenių galimybių ribojimais, tačiau tokie ribojimai yra priimtini tuo atveju, jei jie yra suderinami su pagrindiniais demokratinės ir socialinės valstybės principais, įtvirtintais Ispanijos Konstitucijoje. Toks perdavimas turi būti suderinamas su pagarba *valstybės suverenitetui*, pagrindinėmis konstitucinėmis struktūromis ir konstitucijoje įtvirtinta pagrindinių principų ir vertybių sistema. Taigi ir Ispanijos oficialioje konstitucinėje doktrinoje tarp integracijos ribų pirmiausia nurodomas valstybės suverenitetas. Taip pat išryškėja ir konstitucijos tapatumo elementų visuma (pirmas jų, kaip minėta, valstybės suverenitetas, taip pat pagrindinės konstitucinės struktūros, konstitucijoje įtvirtintų principų ir vertybių sistema). Todėl suverenos valstybės galimybės gali būti apribotos tokiais atvejais ir tokiu mastu, kokiais ES teisė suderinama su konstitucinės sistemos pagrindais (t. y. Ispanijos konstituciniu tapatumu).

Kitas kelias – pabrėžti valstybės suverenių valstybingumą ir jo ryšį su konstituciniu tapatumu, tiesiogiai neįjungiant suvereniteto į konstitucinio tapatumo elementų visumą. Tai kiek „lankstesnis“ sprendimas, leidžiantis ateityje suverenitetą traktuoti tiek atskirai, tiek įjungiant į tapatybinę konstitucijos konfigūraciją. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas 2009 m. birželio 30 d. nutarime yra nurodęs, kad Pagrindinis Įstatymas suteikia įstatymų leidėjui galias plačiu mastu perduoti suverenas galias Europos Sąjungai, tačiau tokios galios gali būti suteiktos su sąlyga, kad, remiantis integracijos programa, yra palaikomas *suverenus valstybės valstybingumas*, atsižvelgiant į suteikimo principą ir pagarbą valstybės narės konstituciniam tapatumui ir kad kartu valstybės narės, saistomos savo atsakomybės, nepraranda galimybės politiniu ir socialiniu požiūriais kurti gyvenimo sąlygas. Vokietijos Federacinė Respublika prisideda prie ES, apibrėžiamos kaip suverenių nacionalinių valstybių asociacija, kuriai perduotos suverenos vystymosi galios. Pasak šio teismo, *Verbund* sąvoka apima

⁶⁰ „Ispanijos Konstitucinio Tribunolo 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracija Nr. 1/2004“, <https://www.tribunalconstitucional.es/ResolucionesTraducidas/Declaration%201-2004.pdf>.

ilgalaike valstybių, išliekančių suverenomis, asociaciją. Tokią asociaciją, remdamasi sutartimi, kurios sandaros pagrindai vis dėlto priklauso tik nuo valstybių narių ir kurioje valstybių narių tautos, t. y. valstybių narių piliečiai išlieka demokratinio įteisinimo subjektas, įgyvendina viešoji valdžia. Europos integracija toliau turi vykti pagal suteikimo principą, nesant galimybės Europos Sąjungai perimti *Kompetenz-Kompetenz* arba pažeisti valstybių narių konstitucinį tapatumą, kuris nepasiduoda integracijai.

Konstitucinio tapatumo sąsajos su valstybės suverenumu matomos ir vėlesniuose Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo aktuose. 2014 m. sausio 14 d. įsakyme⁶¹ jis nurodė, kad jei ES institucijų ar įstaigų aktas daro poveikį konstituciniam tapatumui, kuri gina Pagrindinio Įstatymo 79 str. 3 d., jis iš pat pradžių bus netaikomas Vokietijoje, nes nacionaline teise negalima perduoti Europos Sąjungai suverenių galių, kurių įgyvendinimas paveiktų Vokietijos konstitucinį tapatumą. Labai panašūs argumentai – ir 2015 m. gruodžio 15 d. nutartyje⁶², kurioje paminėta, kad Europos Sąjunga yra asociacija, kuri jungia suverenias valstybes (*Staatenverbund*), konstitucijas (*Verfassungsverbund*), administracijas (*Verwaltungsverbund*) ir teismus (*Rechtsprechungsverbund*), taip pat priminta, kad ir kitų ES valstybių narių konstitucinėje teisėje yra nuostatos dėl konstitucinio tapatumo apsaugos ir suverenių galių perleidimo ES ribojimų.

Vengrijos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstitucinis tapatumas ir suverenitetas eina viena greta. 2016 m. gruodžio 5 d. sprendime Nr. 22/2016 nustatyti du bendro su ES įgaliojimų vykdymo apribojimai. „Viena vertus, bendras įgaliojimų vykdymas neturi pažeisti Vengrijos suvereniteto (suvereniteto kontrolė), ir, kita vertus, tai neturi sukelti konstitucinio tapatumo pažeidimo (tapatumo kontrolė)“⁶³.

⁶¹ „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 14 d. įsakymas Nr. 2 BvR 2728/13“, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2014/01/rs20140114_2bvr272813en.html.

⁶² „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. įsakymas Nr. 2 BvR 2735/14“, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2015/12/rs20151215_2bvr273514en.html.

⁶³ „Vengrijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. lapkričio 30 d. sprendimas Nr. 22/2016 (XII.5)“, 54, https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/en_22_2016-1.pdf.

Dar kiti teismai tiesiogiai konstitucinio tapatumo sąvokos nevaržo, tačiau išskiria materialų neliečiamą konstitucijos branduolį, kurio negali pažeisti ES teisė. Nagrinėdamas ES ir nacionalinės konstitucijos sąveikos klausimus, Čekijos Konstitucinis Teismas formaliai nesirėmė konstitucinio tapatumo kategorija. „Tačiau vietoj tapatumo, Konstitucinis Teismas išskėlė Konstitucijos materialaus branduolio (demokratinė teisinė valstybė ir valstybės suvereniteto pagrindai, Konstitucinis Teismas, Pl.US 19/078, Lisabonos I sprendimas), kurio negali pakeisti nei steigiamoji valdžia, nei norminė ES valdžia („amžinoji nuostata“⁶⁴ pagal Konstitucijos 9 str. 2 d.)“⁶⁵. Valstybės suvereniteto pagrindų priskyrimas materialiam konstitucijos branduoliui reiškia aukščiausią jo apsaugą, tolygią kitiems konstitucinį tapatumą reiškiantiems principams.

Beje, Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui išplėtojus konstitucijos pataisų materialių ribų doktriną, formuojamą apie nepajudinamus konstitucinius principus, tarp kurių yra ir nepriklausomybė, lietuviška koncepcija priartėja prie čekiško sprendimo. Trys didžiosios konstitucinės idėjos – nepriklausomybė, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis – konstitucinio tapatumo nepajudinama ašis, kurios apsauga turėtų būti imperatyvas ateityje plėtojant konstitucinę Lietuvos ir ES santykių sampratą. Žinoma, lietuvišką koncepciją neabejotinai veiks ir konstitucinis geopolitinės orientacijos principas, kurio vienas elementų – europinė integracija, glaudžiai susijusi su pamatiniais konstituciniais principais.

Pagaliau net ir Prancūzijos Konstitucinės Tarybos aktuose, kuriuose konstitucinis tapatumas užėmė suvereniteto vietą, išvelgiama šių kategorijų sąsaja ir teigiama, kad „Prancūzijai šitas konstitucinis tapatumas – tai nacionalinis suverenitetas, ne kartą patikslintas Konstitucinės Tarybos“⁶⁶.

Konstitucinės justicijos institucijų sprendimuose suverenitetas išlieka valstybės kriterijumi, kartais net pabrėžiama, kad konstitucinis ta-

⁶⁴ Čekijos Konstitucijos 9 st. 2 d. nustatyta: „Esminių demokratinės teisinės valstybės nuostatų pakeitimas yra neleistinas“.

⁶⁵ Jiri Zemanek, „République tchèque“, *Traité des rapports entre ordres juridiques*, Baptiste Bonnet (Paris: L.G.D.J., 2016), 1542.

⁶⁶ Serge Sur, „L'identité constitutionnelle, une invention allemande ?“, *Fondation Res Publica* 4 (2020), fondation-res-publica.org/L-identite-constitutionnelle-une-invention-allemande_a1361.html.

patumas ginčiuose dėl europinės integracijos gilinimo yra „suvereniteto papildinys“⁶⁷. Žodžiu, nelikus suvereniteto, apskritai kalbos negali būti apie valstybinę visuomenės organizaciją, užtikrinančią tos visuomenės kaip vienos organizuotos ir savarankiškai veikiančios visumos egzistavimą, taigi ir apie konstitucijoje išreikštą tos visuomenės tapatumą. Konstitucijai tenka ypatingas vaidmuo – tai tokią visuomenę integruojantis veiksnys. Todėl konstitucijoje fiksuotos tapatybinės valstybės savybės turi būti užtikrinamos ir saugomos, tarp jų ir suverenitetas.

Kokia šių teisinių idėjų ateitis? „Kaip yra pažymėjusi Venecijos komisija, tokie dažniausiai nekeičiamais laikomi principai kaip „suverenitetas“, „demokratija“, „respublikonizmas“, „federalizmas“ ar „pagrindinės teisės“ laikui bėgant buvo nuolat plėtojami tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu, ir bus plėtojami ateityje“⁶⁸. Taigi mūsų laukia tolesnė diskusija dėl valstybės vietos ir vaidmens, vadinasi, ir dėl valstybės suvereniteto buvimo, jo transformacijų ir reikšmės. Konstitucinei (-ėms) teorijai (-oms) teks toliau ieškoti sprendimų, kaip paaiškinti besikeičiančią tikrovę, kokių vertybių kontekste teks aiškinti suvereniteto reikšmę ir kaip jis bus suprantamas. Kol kas nesugriautas teiginys, kad suverenitetas yra „teisinis kriterijus, žymuo, kurio dėka atpažįstamas valstybės egzistavimas“⁶⁹.

Išvados

Atliktas tyrimas leidžia padaryti keletą išvadų.

Valstybės narės dalyvavimą Europos Sąjungoje grindžia savo konstitucijomis, kuriose yra įtvirtinti valstybės narystės ES konstituciniai pagrindai. Vienas tokių pagrindų – valstybės nepriklausomybės ir suvereniteto užtikrinimas.

Pasaulio globalizacijos ir regionalizacijos kontekste valstybės suvereniteto samprata patyrė įvairių pokyčių, šiais laikais absoliutaus suvereniteto

⁶⁷ Marie-Claire Ponthoreau, *Droit(s) constitutionnel(s) comparé(s)* (Paris: Economica, 2010), 331.

⁶⁸ Dainius Žalimas, „Amžinosios nuostatos – demokratinės santvarkos ir konstitucinės tapatybės garantija“, *Konstitucinė jurisprudencija* 38, 2 (2015): 325.

⁶⁹ Olivier Beaud, *La puissance de l'État* (Paris: PUF, 1994), 20.

sampratą pakeitė suvereniteto kaip teisės kategorijos susaistymas pagrindinėmis asmens teisėmis ir tarptautinės teisės principais bei tarptautiniais susitarimais.

XXI a. pradžios konstitucinių teismų jurisprudencijoje išitvirtino konstitucinio tapatumo, kaip nejudinamo ar ypatingai saugomo konstitucinio branduolio, kategorija, kuri užtikrina pusiausvyrą tarp nacionalinės ir ES teisinių sistemų bei fiksuoja konstitucines integracijos ribas. Mokslinėje doktrinoje ji neretai suvokiama kaip modernesnė valstybės suvereniteto alternatyva ar pakaitalas.

Įvairių Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinių teismų sprendimai nacionalinės ir ES teisinių sistemų sąveikos klausimais leidžia padaryti išvadą, kad konstitucinėje jurisprudencijoje „valstybės suverenitetas“ suvokiamas kaip vienas pagrindinių „konstitucinio tapatumo“ elementų, o ne kaip pasenęs ar mažiau vykęs konstitucinio tapatumo pirmtakas ar alternatyva.

Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje išryškėję konstitucinio tapatumo, kaip ypatingai saugomo nuo keitimo konstitucinių principų ir nuostatų, tarp kurių yra ir valstybės nepriklausomybė, branduolio, koncepcijos kontūrai negalės nedaryti įtakos ir Lietuvos dalyvavimo europinėje integracijoje oficialiai konstitucinei doktrinai.

THE CATEGORY OF STATE SOVEREIGNTY WITHIN THE SCOPE OF THE INTERACTION OF LEGAL SYSTEMS: AN ALTERNATIVE TO CONSTITUTIONAL IDENTITY OR AN ESSENTIAL ELEMENT OF IT?

Egidijus Jarašiūnas
Mykolas Romeris University

Summary. *The participation of Member States in the European Union is based primarily on their constitutions. European integration, based on constitutional provisions, is also a constitutional challenge. Until the emergence of the category of “constitutional identity”, the concept of “state sovereignty” dominated in the jurisprudence of national constitutional courts as a measure of state participation in the European Union, which aids in ensuring balance between national and EU legal systems and marking the constitutional limits of participation in European integration. Many authors perceive the new category of “constitutional identity” as a more modern alternative to “sovereignty” within the scope of the interaction of national and EU legal systems. This is a one-sided approach, as “state sovereignty” should be treated as the most important element of “constitutional identity”; one of its foundations, and not a substitute or alternative. This appreciation is confirmed by the examples of the constitutional jurisprudence of several Member States of the European Union on issues of the interaction between national and EU legal systems. The contours of the concept of constitutional identity as a group of essential constitutional principles and provisions, including the independence of the state, which have emerged in Lithuanian constitutional jurisprudence will not be able to influence the official constitutional doctrine of the participation of the Lithuanian State in European integration. This makes it meaningful to examine problems with the application of the two aforementioned constitutional categories within the scope of the interaction of two legal systems.*

Keywords: *Constitution, constitutional identity, state independence, sovereignty, relations between national and European Union legal systems.*

Egidijus Jarašiūnas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto afilijuotasis profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. **Mokslinių tyrimų kryptys:** lyginamoji konstitucinė teisė, konstitucinė kontrolė, Europos Sąjungos teisės ir nacionalinės teisės sąveika.

Egidijus Jarašiūnas, affiliated professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). **Research interests:** comparative constitutional law, constitutional review, interaction between European Union law and national law.